

## บทที่ ๕

### สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

รูปแบบการพัฒนาศาสนทายาทที่พึงประสงค์ในพระพุทธศาสนา ในเขตการปกครองคณะสงฆ์จังหวัดขอนแก่น เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์ ๓ ข้อ คือ ๑) เพื่อศึกษาสภาพการพัฒนาศาสนทายาทของเขตการปกครองคณะสงฆ์จังหวัดขอนแก่น ๒) เพื่อศึกษาแนวคิดและหลักการพัฒนาศาสนทายาทในพระพุทธศาสนา ๓) เพื่อศึกษารูปแบบการพัฒนาศาสนทายาท ที่พึงประสงค์ในพระพุทธศาสนา การดำเนินการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงเอกสารและการวิจัยภาคสนาม แล้วนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ แล้วสังเคราะห์เป็นรูปแบบการพัฒนาศาสนทายาทที่พึงประสงค์ในพระพุทธศาสนาต่อไป ซึ่งมีข้อสรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะดังนี้

#### ๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ สภาพการพัฒนาศาสนทายาทของเขตการปกครองคณะสงฆ์จังหวัดขอนแก่น พบว่า สภาพการพัฒนาศาสนทายาทได้ดำเนินการมาตามกรอบแนวนโยบายมหาเถรสมาคม สำหรับพระภิกษุสามเณร มีหน่วยงานองค์กรทั้งภาครัฐและเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาการศึกษา พระปริยัติธรรม มี ๓ แผนก ภายใต้การดูแลของมหาเถรสมาคม มีสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเป็นส่วนราชการจากภาครัฐที่ให้การอุปถัมภ์ การจัดการศึกษาทั้ง ๓ แผนกที่กล่าวมา สามารถจำแนกได้ ๒ กลุ่ม คือ กลุ่มหลักสูตรที่ศึกษาเฉพาะวิชาการพระพุทธศาสนา ได้แก่ หลักสูตรพระปริยัติธรรม แผนกธรรมและหลักสูตรแผนกบาลี กลุ่มที่ ๒ เป็นหลักสูตรที่ศึกษาวิชาการพระพุทธศาสนาร่วมกับวิชาสามัญอื่นๆ ได้แก่ หลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา จัดเป็นการศึกษาพระปริยัติธรรมประยุกต์ ซึ่งให้เห็นแนวทางการพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ โดยมีเป้าหมายที่เป็นคุณลักษณะสำคัญ ๒ ประการ คือ ๑. คุณลักษณะด้านการศึกษา เป็นการสร้างบุคคลให้เป็นศาสนทายาทมีความรู้เพียบพร้อมไปด้วยวิชาและจรณะ ให้เป็นผู้ที่สมบูรณ์พร้อมทั้งทางร่างกาย อารมณ์ สังคมและสติปัญญา มีความตระหนักที่จะนำศีลธรรมเข้าไปแก้ปัญหาของสังคม เป็นการสร้างศาสนทายาทและเปิดโอกาสให้เป็นทางเลือกใหม่ในการศึกษาของชาติ ซึ่งมีความสอดคล้องกับพระราชดำริของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ที่เขียนไว้ในหนังสือการประชุมวิชาการเรื่องแนวปฏิบัติที่ดีในการพัฒนาเด็กและเยาวชนว่า การสร้างคนให้เป็นคนที่สมบูรณ์นั้นจะต้องเน้นความสำคัญ ๔ ด้าน คือ การให้ความรู้ทางหนังสือ การมีคุณธรรมประพฤติตนตามครรลองคลองธรรม กฎหมาย การฝึกปฏิบัติและการรู้รักษาสุขภาพ การทำตนให้เป็นประโยชน์ เป็นต้น ๒. คุณลักษณะเชิงพุทธ คือ

คุณลักษณะที่ประสงค์ให้ศาสนทายาทมีสมณสาธูปทั้งดงาม มีศีลาจารวัตรทั้งดงาม ความมีระเบียบวินัย มีคุณธรรมจริยธรรมบนพื้นฐานของหลักไตรสิกขา และมีส่วนราชการและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นร่วมให้การสนับสนุนกิจการทางพระพุทธศาสนา

๕.๑.๒ จากการศึกษาแนวคิด แนวทางการพัฒนาศาสนทายาทที่พึงประสงค์ในพระพุทธศาสนา ทั้งในแง่มุมมองตามนโยบายการศึกษาแห่งชาติ นโยบายของคณะสงฆ์ไทย ความคาดหวังของเจ้าสำนักเรียน ข้าราชการ และประชาชน พบว่า แนวนโยบายการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๕-๒๕๕๙ ที่เป็นตัวกำหนดคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของศาสนทายาทในพระพุทธศาสนา รัฐบาลได้กำหนดนโยบายเกี่ยวกับการจัดการศึกษาในสถาบันพระพุทธศาสนา มีแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๕๐ มติของรัฐมนตรีในการส่งเสริมสนับสนุน มีหน่วยงานภาครัฐในระดับกระทรวงให้การรองรับ กำหนดกฎหมายการศึกษา การกำหนดแผนการศึกษาแห่งชาติ และกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนการสนับสนุนงบประมาณเพื่อการศึกษา และกำหนดให้มีหน่วยงานสนองงานการคณะสงฆ์เป็นการเฉพาะ คือ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ คณะสงฆ์กำหนดให้มีพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎกระทรวง กฎมหาเถรสมาคม ระเบียบมหาเถรสมาคม คำสั่งมหาเถรสมาคม และกฎหมายอื่น ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในส่งเสริมช่วยเหลือให้ศาสนทายาทได้รับการพัฒนาเป็นศาสนทายาทที่พึงประสงค์ของพระพุทธศาสนา เจ้าอาวาส พระเถรานุเถระให้ความคาดหวังกับการพัฒนาศาสนทายาทอย่างมาก โดยให้ความเห็นด้านการพัฒนาศาสนทายาทว่ามีแนวทางในการพัฒนาในลักษณะการพัฒนาแบบบูรณาการที่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลง คือ ๑. ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องหรือผู้มีส่วนได้เสีย ประกอบด้วย ผู้บริหาร ครู ข้าราชการและประชาชน ต้องมีการศึกษาค้นคว้าใฝ่หาความรู้เพิ่มเติมเพื่อการพัฒนาศาสนทายาทให้มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ตามต้องการโดยยึดทฤษฎีการศึกษาและทฤษฎีการพัฒนามนุษย์เชิงพุทธ ๒. ความประสงค์หรือความต้องการความคาดหวังของผู้ปกครอง เยาวชน คือ ความไม่เข้าใจในการเข้ามาเป็นศาสนทายาท ความไม่เข้าใจในวัตถุประสงค์ของการเชิญชวนบุตรหลานเข้ามาเป็นศาสนทายาทของผู้ปกครอง ผู้ปกครองยังไม่เข้าใจการยกระดับบุคคลธรรมดาให้เป็นบุคคลผู้วิเศษ ๓. แนวทางอีกด้านหนึ่งที่คาดหวังให้การพัฒนาศาสนทายาทประสบผลสำเร็จ คือ การให้การศึกษาที่เหมาะสมพร้อมที่แข่งขันกับระหว่างประเทศ ส่งเสริมให้เรียนรู้ ด้านภาษา วิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์และพระพุทธศาสนาแบบบูรณาการ เรียกว่าเป็นการศึกษาแบบพหุปัญญา ซึ่งมีความสอดคล้องกับแนวคิดของพระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมมจิตโต) ๔. การประกันคุณภาพการศึกษาที่เป็นการรับรองมาตรฐานทางการเรียนและรวมถึงมาตรฐานทางด้านพฤติกรรม (ศีลาจารวัตร) ที่เป็นอัตลักษณ์และสังคมให้การยอมรับ

๕.๑.๓ จากการศึกษารูปแบบในการพัฒนาศาสนทายาทที่พึงประสงค์ในพระพุทธศาสนา ผลการศึกษาพบว่า รูปแบบในการพัฒนาให้ศาสนทายาท มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์นั้นแยกเป็น

ประเด็นหลักได้ ๒ แนวทาง คือ แนวทางที่มุ่งเน้นแนวทางที่มุ่งเน้นคุณลักษณะด้านการศึกษาและคุณลักษณะเชิงพุทธ กล่าวคือ ๑.แนวทางการพัฒนาคุณลักษณะตามทฤษฎีกลุ่มต่างๆ ที่เน้นการเรียนรู้ ที่เกิดจากการได้รับการศึกษาเห็นว่าทฤษฎีในการพัฒนาศาสนทายาทให้มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์นั้นมีหลายกลุ่ม เช่น จิตวิทยาการเรียนรู้ การสร้างแรงจูงใจ การบริหาร บุคลิกภาพ ๒.แนวทางการพัฒนาคุณลักษณะเชิงพุทธ เห็นว่ากระบวนการไตรสิกขาของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นแนวทางที่พัฒนาให้ศาสนทายาทเป็นผู้มีคุณลักษณะที่ดีทางกาย วาจา ที่เรียกว่าเป็นผู้มีศีลซึ่งเป็นคุณลักษณะภายนอกและคุณลักษณะที่ดีภายในคือการปฏิบัติจิตภาวนา มีสติปัญญา ๔ เป็นแนวทางในการภาวนา อันส่งผลให้ศาสนทายาทเห็นแจ้งหรือรู้ชัดสิ่งทั้งหลายตรงต่อสภาวะของมัน คือให้เข้าใจตามความเป็นจริงหรือตามที่สิ่งเหล่านั้นมันเป็นของมันเองที่เรียกว่าปัญญา ผ่านกระบวนการฝึกสมถกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐานซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของพระธรรมโกศาจารย์ อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ให้แนวคิดว่าการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานและกระบวนการเรียนรู้ในทางพระพุทธศาสนา คือ การพัฒนาคนให้มีการศึกษา ได้แก่ กระบวนการไตรสิกขา ซึ่งหมายถึงการศึกษาหาความรู้ หรือฝึกฝนอบรม พัฒนาตนให้ครบถ้วนทั้ง ๓ ประการ อันเป็นกระบวนการของการเรียนรู้ที่ถูกต้องบูรณาการด้วยทฤษฎีสสมัยใหม่ ซึ่งมีความสอดคล้องกับแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ว่ามนุษย์คือสัตว์ผู้ต้องศึกษาธรรมชาติของชีวิต ในระบบการดำเนินชีวิตของคนเราประกอบไปด้วยพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา เมื่อเราฝึกฝนพัฒนา มีการศึกษาก็ทำให้การดำเนินชีวิตของเราดีขึ้นจึงจะเป็นการพัฒนาศาสนทายาทที่พึงประสงค์ในพระพุทธศาสนา สอดคล้องกับแนวคิดขององค์การอนามัยโลก (WHO) ที่ให้ความสำคัญในเรื่องสุขภาพว่า สุขภาวะอันสมบูรณ์ และมีความเป็นพลวัตทั้งทางกาย จิต สังคมและจิตวิญญาณ และตรงกับแนวความคิดของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ว่า คนเรานั้นมีชีวิตความเป็นอยู่ซึ่งเราเรียกเป็นภาษาปัจจุบันว่าเป็น องค์กรวม ที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน คือ ด้านพฤติกรรม ด้านจิตใจและด้านความรู้ความคิดที่เรียกว่า ปัญญา

เมื่อถอดความแล้วจะเห็นว่า รูปแบบการพัฒนาศาสนทายาทที่พึงประสงค์ในพระพุทธศาสนา มีความต้องการให้การพัฒนานั้นผ่านกระบวนการ PTCC Model อย่างมีความสัมพันธ์สอดคล้องบูรณาการกับการประกันคุณภาพและมาตรฐานการศึกษา ผลผลิตที่ออกมาให้เป็นไปตามคุณลักษณะ ๒ ประการคือ คุณลักษณะด้านการศึกษาและคุณลักษณะเชิงพุทธ ตามหลักการของพระพุทธองค์ที่ได้กำหนดระบุในพระพุทธศาสนาไว้ ๒ ประการ คือ คันถะธรรและวิปัสสนาธรร และศาสนทายาทรุ่นใหม่พึงต้องมีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ดังที่กล่าวไว้นี้จึงจะได้ชื่อว่า “ สมณสส อปจจ สามเณโร ” คือ คุณลักษณะด้านการศึกษา อันควรประกอบด้วย การมีความรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของสังคม (Awareness) การมีความสามารถในการแก้ปัญหา (Ability) การมีความใฝ่รู้ใฝ่คิด (Curiosity) การมีโลกทัศน์กว้างไกล (University) และการมีความเป็นผู้นำด้านจิตใจ

และปัญญา (Leadership) คุณลักษณะเชิงพุทธ อันควรประกอบด้วย การมีปฏิปทาน่าเลื่อมใส (Morality) มีศรัทธาอุทิศตนเพื่อชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ (Helpfulness) การมีน้ำใจเสียสละเพื่อส่วนรวม (Hospitality) ซึ่งมีในนวลักษณ์ ๙ ประการของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยรวมก็คือ ศาสนาทายาทต้องประกอบด้วย วิชาจรรยาสมปนโน หรือมีคุณสมบัติตามพุทธคุณทั้ง ๙ ประการ คือ อรหํ สมมาสมพุทโธ วิชาจรรยาสมปนโน สุคโต โลกาวิทู อนุตตโร ปุริสทมมสารถิ สตถา เทวมนุสสานํ พุทโธ ภควา สรุปลงเป็น ๓ ประการ คือ พระวิสุทธิคุณ พระปัญญาธิคุณ และพระมหากรุณาธิคุณ

วิธีการที่จะทำให้กระบวนการ PTCC Model ในการพัฒนาศาสนาทายาทประสบผลสำเร็จได้ต้องเริ่มต้นจากการกำหนดนโยบายของคณะสงฆ์จังหวัดขอนแก่นทุกระดับ ตั้งแต่เจ้าคณะจังหวัด รองเจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล สำนักงานกลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาร่วมกับฝ่ายบริหารบ้านเมือง คือ ผู้ว่าราชการจังหวัด สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรเครือข่าย แล้วกระจายนโยบายลงไปสู่ระดับระดับปฏิบัติ คือ เจ้าอาวาสเจ้าสำนักศาสนศึกษา เจ้าสำนักเรียนและผู้อำนวยการโรงเรียนที่จัดการเรียนการสอนทุกแผนกได้ถือปฏิบัติอย่างเร่งด่วนและให้มีการวัดผลประเมินผลการดำเนินงานด้านการบริหารนโยบาย ด้านทฤษฎีด้านหลักสูตรและด้านคุณลักษณะอย่างเป็นระบบ ด้วยการประเมินคุณภาพภายในโดยคณะกรรมการศาสนาจังหวัด ประกอบไปด้วย ผู้แทนพระสงฆ์ ผู้แทนส่วนราชการ ผู้แทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นผู้แทนภาคประชาชนและองค์กรเครือข่ายพระพุทธศาสนาที่แต่งตั้งขึ้นเป็นระยะๆ ปีการศึกษาละ ๑ ครั้ง

## ๕.๒ อภิปรายผล

จากการศึกษา สภาพการพัฒนาศาสนาทายาทในเขตการปกครองคณะสงฆ์ จังหวัดขอนแก่น ทั้งการจัดการศึกษาแผนกธรรม แผนกบาลี และแผนกสามัญศึกษา เห็นว่านอกจากการกำหนดกรอบนโยบาย กระบวนการจัดการเรียนการสอน หลักสูตรและคุณลักษณะต่างๆ ที่จะต้องได้ตามคุณภาพและมาตรฐานการประกันคุณภาพการศึกษาตามกฎกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. ๒๕๕๓ แล้ว ยังมีตัวแปรและปัจจัยแวดล้อมอีกหลายด้านที่มีส่วนฉุดฉุดให้การจัดการศึกษาไม่เป็นไปตามนโยบายที่กำหนด เช่น นโยบายในการสร้างขวัญกำลังใจของครู บุคลากร ผู้บริหาร งบประมาณ และบุคลากรผู้ทำหน้าที่การนิเทศการศึกษา สื่ออุปกรณ์การเรียนการสอน ครูไม่ครบทุกกลุ่มสาระวิชา การติดตามตรวจสอบการบริหารงานภายในโรงเรียนโดยคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน การนิเทศการสอนที่เป็นระบบไม่เป็นไปตามรูปแบบการจัดการศึกษาที่มาตรฐาน ในอีกส่วนหนึ่งที่มีความสำคัญก็คือ ศาสนาทายาทที่รับเข้ามาในพระพุทธศาสนาไม่ได้รับการคัดกรองหรือสอบเข้าเรียนเหมือนสถาบันการศึกษาในระบบทางโลก เป็นการเก็บตกเยาวชนที่ไม่มีที่เรียน มีปัญหาครอบครัว ยาจน

ครอบครัวแตกแยก ขาดความอบอุ่น เกรงติดยาหรือกระทำความผิดกฎหมาย เมื่อเข้ามาอยู่ในวัดและเข้ามารวมกลุ่มอยู่กับบุคคลที่ต่างบิดามารดา ทำให้เด็กต้องใช้เวลาในการปรับตัวปรับสภาพความเป็นอยู่ มีความเสี่ยงในการดำรงชีวิตมากมาย สภาพการดูแลไม่ทั่วถึง ขาดการดูแลให้ความรักความอบอุ่นอย่างจริงจัง สภาพเหล่านี้มีอยู่ทุกวัดทุกโรงเรียน จำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้มีส่วนได้เสีย คือ รัฐบาลซึ่งมีหน้าที่ในการดูแลให้ประชาชนได้รับสิทธิขั้นพื้นฐานและการศึกษาอย่างเท่าเทียม ตลอดจนพระเถระที่จะต้องเป็นต้นแบบในการศึกษาและประพฤติตนในศีลาจารวัตรที่ดี ให้การอบรมสั่งสอนอย่างใกล้ชิด และอย่างเนืองนิตย์ ภายใต้หลักการอยู่ร่วมกันเรียกว่าหลักสาราณียธรรม ๖ และอธิปหานียธรรม ๗

ด้านทฤษฎี ในทางพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์ได้กำหนดทฤษฎีไว้สำหรับพัฒนามนุษย์ คือ ไตรสิกขา ซึ่งในท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงนี้ทฤษฎีไตรสิกขาอาจจะต้องบูรณาการร่วมกับศาสตร์สมัยใหม่ เพื่อให้เกิดความสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลง ทฤษฎีสมัยใหม่จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งที่จะต้องนำมาใช้อย่างพหุปัญญาในการจัดกระบวนการเรียนการสอนและอธิบายขยายความ โน้มน้าวให้ผู้ปกครอง ผู้เรียน ตลอดจนผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้เห็นความสำคัญของการศึกษาและการเข้ามาเป็นศาสนทายาทในพระพุทธศาสนา คือ การเข้ามาบวชเณรเป็นเหล่ากอสมณะ นั่นเอง

ด้านหลักสูตร การโน้มน้าวให้ความสำคัญในการศึกษาทางด้านพระปริยัติธรรม ที่เป็นการศึกษาพิเศษเฉพาะสำหรับพระภิกษุสามเณรนั้น บุคคลผู้เป็นพุทธศาสนิกชนทั่วไปยังมองว่าเป็นการศึกษาที่ยากต้องท่องจำ ไม่อิสระเสรีเหมือนกับการศึกษาทางโลกที่ไม่ต้องวางตัวอยู่ในกรอบวินัย ตัดขาดในเรื่องการวางตัวตามสถานที่ต่างๆ โดยบุคคลเหล่านั้นขาดการพิจารณาอย่างแยกแยะในผลที่เกิดกับการศึกษา มองว่าการศึกษาสงฆ์ยึดติดกับการเรียนวิชาพุทธประวัติ ศาสนพิธี เป็นต้น ซึ่งสามารถหาอ่านและศึกษาได้ทั่วไป การเรียนวิชาภาษาบาลีไม่สามารถที่จะนำไปใช้ประโยชน์กับการศึกษาต่อกับสถาบันการศึกษาอื่นๆ ทางโลกได้ กล่าวคือ มีความคับแคบเฉพาะด้าน แต่ในความเป็นจริงการศึกษาแผนกธรรม แผนกบาลี สามารถบูรณาการให้เข้าได้กับทุกศาสตร์ ดังนั้น ในการจัดหลักสูตรการศึกษาของศาสนทายาทจึงควรมองประโยชน์ใน ๒ ด้าน คือ ประโยชน์ที่เกิดกับตัวศาสนทายาทโดยตรงและประโยชน์ที่จะเกิดกับพระพุทธศาสนา

ด้านคุณลักษณะที่พึงประสงค์ จากความเจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็วของเทคโนโลยีและอารยธรรมของชนชาติต่างๆ ทำให้เกิดพฤติกรรมเลียนแบบ ทันสมัย ทันโลก ทันกาล เกิดพฤติกรรมฟุ้งเฟ้อ เอาอย่าง จากสังคมคลัทธ์รักกลม รุกล้ำมาจนถึงสังคมในวัด พระภิกษุสามเณรที่เป็นศาสนทายาทในพระพุทธศาสนาพลอยได้รับผลกระทบและรับเอา บริโภคสิ่งดังกล่าวไม่แตกต่างไปจากสังคมคลัทธ์ดังที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน ทำให้คุณสมบัติที่พึงประสงค์ที่สังคมเคยคาดหวังว่าพระภิกษุสามเณรจะเป็นต้นแบบในการประพฤติปฏิบัติเป็นตัวอย่างแก่ญาติโยมในทางที่ดี แต่กลับกลายเป็นว่าสังคมของพระภิกษุสามเณรก็เริ่มเสื่อมถอย ไม่เป็นไปตามศีลาจารวัตรอันควร ดังนั้น การศึกษาเชิงพุทธจึงมีส่วนสำคัญที่จะต้องนำมาปรับใช้อีกครั้งในสังคมพระพุทธศาสนาท่ามกลางสิ่งเร้า สิ่งยั่วยั ยั่วชวนและ

ควรศึกษาเพิ่มเติมประกอบกันไปกับทฤษฎีสมัยใหม่คือทฤษฎีบุคลิกภาพ เมื่อศาสนทายาทลาสิกขาบทออกไปใช้ชีวิตอย่างฆราวาสก็จะสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้อง

ในการออกแบบกระบวนการพัฒนาตาม PTCC Model เป็นเพียงมุมมองหนึ่งในการช่วยพัฒนาและยกระดับการศึกษาเพื่อช่วยให้การพัฒนาศานทายาที่มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ในพระพุทธศาสนาได้บางส่วนเท่านั้น กระบวนการพัฒนานี้สามารถนำไปใช้ได้กับโรงเรียนทุกประเภท ถ้าหากมีโอกาสำหรับผู้ที่ จะทำการวิจัยต่อไปในเรื่องนี้จึงขอสนับสนุนให้ได้ทำการวิจัยในส่วนที่เป็นจุดอ่อนที่กล่าวไว้แล้วเพื่อเป็นการต่อยอดให้ครบถ้วนตามการอภิปรายผล หวังว่าผลการวิจัยนี้ผู้บริหาร สถานศึกษาและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องจะได้นำไปใช้ประโยชน์ตามความเหมาะสมกับสถานการณ์ และสถานศึกษาอื่นๆต่อไป

### ๕.๓ ข้อเสนอแนะ

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะเพื่อต่อยอดให้การวิจัยในการหาแนวทางพัฒนาศาสนทายาทมีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ครั้งต่อไปมีความสมบูรณ์ ครบถ้วนตามองค์ประกอบที่ควรจะเป็น จึงขอเสนอให้ศึกษาเพิ่มเติมในเรื่องต่อไปนี้ คือ

๑. ด้านนโยบาย คณะสงฆ์จังหวัดขอนแก่น ควรให้การดูแลด้านการศึกษสำหรับพระภิกษุสามเณร ด้วยการร่วมกันกำหนดนโยบายในการส่งเสริมการศึกษาทั้ง ๓ แผนก ให้เป็นเอกภาพภายใต้แนวความคิดเดียวกัน การวางแผนการบริหารจัดการ การส่งเสริมให้มีอัตลักษณ์เดียวกัน ร่วมคิดร่วมทำกับทุกภาคส่วน มีการกำกับติดตามโดยคณะกรรมการการศึกษาสงฆ์อย่างเป็นทางการ ระบุธรรมภายใต้กรอบนโยบายของมหาเถรสมาคมและกระทรวงศึกษาธิการ

๒. ด้านทฤษฎี สถานศึกษาควรเปิดโอกาสให้ครูและบุคลากรทางการศึกษาได้เรียนรู้หรือศึกษาเพิ่มเติมในเรื่องของทฤษฎีสมัยใหม่ที่มีความเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับการพัฒนาสาสนาทาง โดยตรง เช่น การนำหลักทฤษฎีเพื่อสร้างแรงจูงใจแก่ผู้ปกครอง นักเรียน เยาวชน ทั้งทฤษฎีการบริหารซึ่งมีอิทธิพลต่อการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนพระปริยัติธรรมทั้ง ๓ แผนก เพื่อที่จะนำมาประกอบการส่งเสริม พัฒนาครูและบุคลากรทางการศึกษาให้มีความพร้อมมากขึ้นในการพัฒนาสาสนาทางต่อไป

๓. ด้านหลักสูตร คณะสงฆ์ต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับความจำเป็นและการเปลี่ยนแปลงของสังคมยุคโลกาภิวัตน์ซึ่งศาสนทายาทจะต้องปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวด้วยการเพิ่มเนื้อหาการเรียนที่เป็นศาสตร์สมัยใหม่ที่เป็นการศึกษาแบบ “พหุปัญญา” ให้แก่ศาสนทายาท

๔. ด้านศิลาจารวัตร จากสภาพความก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีและสังคม ทำให้การ  
แสดงออกเชิงพฤติกรรมของศาสนทายาทมีความเบี่ยงเบนไปทางโลกมากเกินขอบเขตที่จะประพฤติ

ตนอยู่ในศีลาจารวัตร ทำให้ผู้พบเห็นขาดความเลื่อมใสศรัทธาในความเป็นศาสนทายาท จึงต้องหันมาให้ความสำคัญในเรื่องศีลาจารวัตรเป็นพิเศษมากขึ้น

ทั้ง ๔ ประการนี้ จึงเสนอแนะให้ผู้สนใจได้ศึกษาวิจัยเพิ่มเติมเพื่อให้การพัฒนาศาสนทายาทมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นต่อไป